

A „vaskalapos” kórboncnok rehabilitálása – száz éve hunyt el Genersich Antal (1842–1918)

Kiss László dr.

A szerző Egy „vaskalapos” kórboncnok lányai című dolgozatának (Kiss L, Lacza T, Ozogány E. Zsinórpádlás. Méry Ratio Kiadó, Somorja, 2013.) az Orvosi Hetilap számára átdolgozott írása.

Aki hosszabb ideje foglalkozik az orvostörténelem kutatásával, előbb-utóbb rájön, hogy még a leghitelesebbnek tűnő adatokat sem lehet készpénznek venni. E sorok írója is tapasztalta már, hogy az orvos előd sírkövén található évszám egy évet téved az illető halálévét illetően. Még szigorúbbnak kell lenni a kortársak, hozzátartozók visszaemlékezéseit illetően.

A verselés mellett a női lélek titkait is jól ismerő Füst Milán (1888–1967) írja *Emlékezések és tanulmányok* című kötetében:

„Volt itt az orvosegyetemen sok évtizeddel ezelőtt egy kórboncnok professzor, Genersich nevű, aki különös ember volt. Különös és rendkívüli. Télen szalmával bélelte be csizmáját, és úgy járt az egyetemre, a női hallgatókat nem kedvelte, mert azt mondta, ez a tudomány nem való asszonyfajtának... A haladó szellemű orvosok vaskalaposnak, a tudomány kerékkötőjének nevezték őt. Én azonban néhány barátommal nagyon becsültem őt, többek közt azért, mert kitűnő stilisza volt. Az ő meghatározásai valamely kóros szövet színéről, formájáról klasszikusok voltak, megmásíthatatlanok...” [1].

Füst véleményének (is) köszönhetően az utókor Genersich Antalt az emancipáció ellenségei, a női nemet tudományos munkára alkalmatlannak vélők közt tartja számon. Sajnos – mea culpa! – én is „bedőltem” Füst sommás véleményének, és egy korábbi dolgozatomban [2] Genersich nőellenességére hivatkoztam Füst véleménye és az akkor még általam nem olvasott, „Lehetnek-e nők orvosok?” című Genersich-cikk címe alapján. Azóta sikerült az ominózus cikket megtalálni, és ez késztet most kórboncnokunk rehabilitálására, emlékének a nőellenességtől való megtisztítására.

Mielőtt tehát újraírnám Genersich és a nők kapcsolatáról szóló fejezetet, tekintsük át, hogyan is vélekedtek Genersich elődei, illetve kortársai a női nem orvosi (tudományos) pályára való alkalmasságáról.

Annak ellenére, hogy a sérültek ellátásában, a magatehetetlen betegek ápolásában, a szülés és a gyermekágy

körüli teendők ellátásában a nők ősidők óta részt vettek, e tevékenységük magasabb szakmai szintre emelése és egyenrangúsítása a másik nem hasonló jellegű tevékenységével csak a XIX. században kezdődött meg. E kezdet nem volt könnyű. Az orvosi vagy gyógyszerészi oklevél megszerzése még a nálunknál fejlettebb és a nők emancipációja iránt nyitottabb nyugat-európai társadalmakban is rengeteg korlátba ütközött. E korlátok fenntartója még a XIX. század közepén is az a társadalmi felfogás volt, melyet frappánsan így fogalmazott meg Bédy-Schwimmer Rózsa (1877–1948), a magyar feminista mozgalom egyik elindítója egy 1912-ben kiadott, a női „karrierrel” foglalkozó könyv utószavában: „A világ elhitte, hogy a női nemnek csakis kizárólag két életcélja lehet: vagy szülni, vagy züllni” [3]. A nőknek azon törekvését, hogy a nemük miatt rájuk kiosztott anya-, illetve utcalány „szerepen” túl a másik nem által gyakorolt – például orvosi – hivatásra is vállalkozhassanak, a férfitársadalom gyakran éppen a női nemre, illetve a hozzá kapcsolódó évszázados előítéletekre hivatkozva utasította vissza. Ezen előítéletek közül a nők gyöngébb szellemi képességeire hivatkozót húzták elő a leggyakrabban. Amikor Sophia Jex-Blake hat nőtársával 1870-ben először jelent meg az edinburgh-i orvosi kar előadótermében, a katedra előtt hét eleven birka ácsorgott, jelezve a férfi „kollégák” véleményét a „kolleginák” értelmi képességét illetően. Hiába volt a híres sebész és szülész – az étterrel, illetve kloroformmal végzett altatás egyik úttörője – Sir James Simpson támogatása, a „septum contra Edinam” (hetek Edinburgh ellen) bátor kiállása csak fél sikert hozott: Sophia és egyik társa kénytelen volt Svájcba költözni, hogy a berni egyetemen szerezhesse meg az orvosi oklevelet [4].

Nos, ennyire „látványos” és a nőket méltóságukban sértő ellenállásra nincs példa tájainkon, ám a monarchiabeli doktorok is sokáig csak mostohatestvérként kezelték Hippiokratész lányait. Igaz, a nálunk felhozott érvek nem a női „alacsonyabb rendűsége” hivatkoztak; argumen-

tálásuk a nemek közti pszichés és anatómiai eltérésekre épült. Még 1895-ben is, pedig ekkorra már a jég töredezni kezdett! Ekkor a vallás- és közoktatásügyi miniszter szakvéleményt kért a Magyarországi Gyógyszerész Egylet elnökségétől a nők gyógyszerészi pályára engedéséről. A derék testület a nők fizikai gyöngesége mellett azt is ellenérvként hozta fel, hogy „recept-titok megőrzésére csak kevesen lennének képesek” [5].

Ha sokan a lényegesen kisebb megterhelést jelentő és a nő számára jobban megfelelő gyógyszerészeti munkát sem „ajánlották” a „gyengébbik nem” számára, érthető, hogy még hangosabb volt a nők orvosi pályára engedése ellen ágálók tábora. Elsősorban a sebészet oktatói emeltek fel szavukat a „nőorvosok” ellen. Osztrák „sógora-inknál” egy jeles sebész, a cseh származású Eduard Albert (1841–1900) innsbrucki, majd bécsi professzor vallott „vaskalapos” nézeteket, különösen az 1895-ben kiadott *A nő és a medicina tanulása* című könyvével. Drámai hangú sorokkal indított: „Felemelem szavam a nők orvostudományi tanulmányai ellen... Már negyedszázada adok elő sebészetet ... ezer és ezer nőt figyeltem meg szenvedésükben és örömeikben s felhasználtam minden alkalmat, hogy tudatosítsam alkatuk különlegességeit. A legjobb meggyőződéseim szerint, ez az alkat az orvosi hivatásra nem alkalmas ... számomra a fizikai és pszichés alkalmatlanságuk kétségtelen...” [6].

Az emancipáció orvostörténeti vetületének „szelíd bája” az a tény, hogy végül mégiscsak a nők orvossá válását leginkább ellenző „véres szakma”, a sebészet volt kénytelen beadni a derekát és elfogadni a „nődoktorok” segítségét. Aszklepiosz (Aesculapius) gyógyító isten segítségére „kollégája” Arész (Mars) hadisten sietett. 1878-ban az Osztrák–Magyar Monarchia – a nemzetközi, berlini kongresszus beleegyezésével – megszállta Boszniát. A tartomány továbbra is a török szultán fennhatósága alatt maradt, de a kormányzás, a közigazgatás a közös pénzügyminisztérium „kezébe” került. Ennek főnöke Kállay Béni (1839–1903), a monarchia „közös pénzügyminisztere” felvilágosult, modern eszméket vallóként hamarosan rájött, hogy az okkupált „vad terület” gazdasági és szociális fellendítésének nagy akadálya a tartomány siralmas közegészségügyi állapota. Ennek egyik „legláthatóbb” jele a magas anya- és csecsemőhalandóság volt. Hátterében – a gazdasági elmaradás mellett – az állt, hogy a tartomány lakosságának több mint a fele Allah híve volt, és a mohamedán vallás tiltotta, hogy nő férfi előtt – még ha az orvos is – mutatkozzék. Vagyis ha orvosi segítséget kíván eljuttatni a boszniai törökök közé, oda csak nőnemű orvost küldhet. Ezért Kállay pályázatot hirdetett egy Boszniában létesítendő orvosnői állásra [7]. Az állást lengyel, illetve cseh orvosnők töltötték be.

Szomorú fintora a sorsnak, hogy Kállay felhívására – elméletileg – jelentkezhetett volna magyar doktornő is: Hugonnai Vilma (1847–1922), akinek már 1880-tól volt Zürichben szerzett orvosi oklevele. Sajnos a Kállay-felhívás idején csak szülésznőként dolgozhatott. A rend-

kívül művelt, sokoldalú – ma úgy mondanánk – közíró, egyébként művelődéstörténész, műfordító, kultúrpolitikus György Aladár (1844–1906), az emancipációért harcoló Mária Dorottya Egyesületben tartott előadásában – neve említése nélkül – így ecsetelte Hugonnai Vilma kálváriáját a Zürichből való hazatérése után: „...Midőn hazajött, tudori oklevelének érvényességét az intéző körök kétségbe vonták, mert egyetemi hallgatóvá érettségi oklevél nélkül lett. Az erős akarátú nő megtette, amit követeltek. Nehéz gondjai között tanult éjjel-nappal s letette az érettségi vizsgát sikerrel, bár még annyi kedvezményt sem engedtek neki, hogy a görög nyelvet ne tanulja. Áldozatkészsége nem aratott eredményt. Új és új követelésekkel léptek fel, s midőn késznek mutatkozott a budapesti egyetemen újból ismételni a tanfolyamot, a hatalom bírlalója kimondotta, hogy még így sem enged, mert elvből ellenzi, hogy Magyarországon nőorvos lehessen.” György mégis optimistán zárta sorait 1891-ben: „Magyar orvosnő lesz bizonytalán, mert szükség van rá” [8]. Igaza lett: előadásának, illetve a Mária Dorottya Egyesület memorandumának és nem utolsósorban az orvosnők boszniai helytállásának köszönhetően az új kultuszminiszter, Wlassics Gyula 1895 szeptemberének napján kiadta a 72 029. sz. rendeletet, amely engedélyezte, hogy nők is látogathassák az egyetemek bölcsészeti és orvosi karát.

E rövid áttekintés után térjünk vissza Genersich Antalhoz. Mentségemre szolgáljon, hogy Füst véleményét Genersich „nőellenességéről” már említett [2] dolgozatom írásakor sem tudtam teljes mértékben elfogadni. Genersich emancipációellenességének ugyanis ellentmondott az a tény, hogy professzorunknak két lánya is az orvosi pályát választotta – vélhetőleg atyjuk beleegyezésével. Sajnos az idősebbik, Evelin a zürichi egyetem másodéves medikájaként hunyt el 1888-ban. A fiatalabb, Margit azonban 1902-ben már Pesten szerezte meg orvosi oklevelét, és később Hódmezővásárhelyen dolgozott szemészorvosként [9].

E tények ismeretében olvassunk bele az akkor még Kolozsvárott működő Genersichnek egy helyi napilap, a *Magyar Polgár* hasábjain közzétett dolgozatába [10]. A cikk megírására egyébként – mint arra maga Genersich is utal – „Szilassy Kálmánné született gróf Hugonnai Vilma, zürichi orvostudor érettségi (!) vizsgához való bocsátását kérő folyamodványa adott apropót” (lásd fentebb!).

„Alig lehet kétség afölött, hogy egyéni szabadságunkat főleg a civilisatio haladásának köszönjük, hogy sok bilincs... önmagától meglágyult és leolvadt” – indítja sorait Genersich. Egyike a még fennálló korlátoknak „az, mely a társadalom felét, a nőket, alsóbb rendű lényekként elzárja a magasabb, a szakszerű tudományos műveltség elől... E szokásnak észszerű alapja nincs...” – szövegezi le a kolozsvári egyetem már akkor tekintélynek örvendő kórbonctanprofesszora. A kérdés, tudniillik hogy érettségi vizsgára bocsáthatók-e, illetve megengedhető-e nekik az „ittent (!) nyert vagy honosított orvostu-

dori oklevél alapján az egyetemes orvosi gyakorlat – első rendben politikai kérdés” – véli Genersich. Ezzel mélyebben nem kíván foglalkozni doktorunk, szaktudásához hűen inkább az „elvi” kérdésekre ad választ. Ama gyakori kérdésre, hogy a nők „testi szerkezetük és nemi életük” miatt alkalmasak-e az egyetemi tanulmányokra, igennel válaszol. Igenjét szakmája tapasztalatával támasztja alá: „A nő agya és férfi agy között lényeges különbség nincsen...” Mivel hazai tapasztalatokra nem hivatkozhat – hiszen Magyarországon az idő tájt még az érettségiig sem juthatott el a nő –, amerikai és angol „megbízható adatok” alapján leszögezi: „kétséget nem szenved, hogy a nő szellemi tehetségeit illetőleg magasabb művelődésre képes”. Orvosként állítja, hogy „az egészséges és jól fejlett nő a havi változásokat elviseli... és az ivarvérzés ideje alatt is folytatja munkáját”. Az ugyan igaz, hogy az „anyai functio” (terhesség, szülés, kilencnapos gyermekágy) átmenetileg akadályozhatják a nőt orvosi munkája ellátásában, ám „ezen tény nem lehet indok arra, hogy a nő emiatt az orvosi gyakorlatra egészben képtelennek tekintessék”. Arról nem is szólva – egészíti ki véleményét Genersich –, hogy nem is minden nő megy férjhez, mások korán özvegyesre jutnak, s „mindezek... a tudománynak, az orvosi gyakorlatnak élhetnének”. Genersich végül is így válaszolja meg a címben feltett kérdést: „...a szabályszerű vizsgák és elméleti s gyakorlati szigorlatok által eléggé biztosítva van az állam az iránt, hogy csak azok jutnának a gyakorlatra, kik valóban képesek erre...”

Miután a fentebb említett, 1895-ben kiadott rendelet megengedte a nők számára az egyetemi tanulmányokat, Genersich újra véleményt nyilvánított, a *Magyarország* című budapesti lap hasábjain [11]. A lap közli, hogy az 1896/97-es tanévben négy hölgy – Schorr Matild, Steinberg Sarolta, Szendei Ida, Königsberger Lea – iratkozott be orvostanhallgatónak. Az új, 1897/98-as tanévben három újabb – Genersich Margit, Korach Regina és Curtiu Valéria – követte őket. Egyikük atyját, a közben Pestre költözött Genersich Antalt, „a budapesti egyetem nagytudományú professzorát” a lap meginterjúvolta. A tudósító természetesen az ominózus kérdéssel kezd, melyre Genersich így válaszol: „Hogy a nők magasabb tudományos kiképzésre alkalmas észbeli tehetséggel bírnak, arra nézve elég tapasztalati tény hozható fel... nincsen semmi alap annak felvetésére, hogy ez a képesség nőknél éppen nem fordulna elő.” A riporter azonban tovább okvetetlenkedik: véli-e a professzor úr, hogy a nők megszerzett tudásukat hasznosíthatják-e Magyarországon, „ahol az orvosok nagy része a megélhetéssel küzd”? Igaz, hogy a nagyobb városokban túl sok az orvos, és itt nehéz a megélhetés – ért egyet Genersich –, ám számos vidéki „állomás” évekig betöltetlen marad. „Valószínűleg tartom, hogy az orvosnőket különösen a nőbetegek s főleg a nőbajokban szenvedők fogják igénybe venni, s e tekintetben igen nagy szükség van azokra... Sokszor hiányos képzettségű bába vagy kuruzsló vénaszonyhoz fordulnak, vagy orvossal kezeltetik ugyan ma-

gukat, de a vizsgálatot megtagadják – argumentál tovább professzorunk –, ez az ellenszenv a vizsgálat s helyi kezelés ellen koránt sem lesz olyan nagy, ha az orvosi kezelést nők is végzik.”

A „tudósító” nem hagyja magát, és belekapaszkodik Genersich utolsó mondataiba: „Eszerint a professzor úr az orvosnőket csakis nőorvosi gyakorlatra véli alkalmasnak?” Erre még korai lenne válaszolni – kerüli ki a csapdát bölcsen Genersich –, majd így fejezi be nyilatkozatát: „Valószínű, hogy a közerkölcsiség nem lenne azáltal veszélyeztetve, ha a nőorvos beteg férfit gyógykezelné, amint is mostanig alig merült fel kihágás a közerkölcs ellen, mely onnan eredne, hogy egy férfiorvos beteg nőt gyógyított.” Genersich szavait saját lánya igazolja majd, akiből nem nőgyógyász, hanem szemészorvos lesz, s így férfiakat is gyógyít.

E megnyilatkozások ismeretében úgy véljük, Füst Milán véleményét Genersich „nőellenességéről” nem fogadhatjuk el, sőt ismerve tekintélyét a kolozsvári, majd a pesti egyetemen, Genersich Antalt az emancipáció, a nőorvosok képzése szószólójának tekinthetjük.

Az orvostörténész számára pedig egyértelmű a tanulság: a nekrológokban, emlékezésekben felbukkanó állításokat, véleményeket fenntartással lehet csak elfogadni.

Irodalom

- [1] Füst M. Memoirs and studies. [Emlékezések és tanulmányok.] Második kiadás, Magvető Kiadó, Budapest, 1967. [Hungarian]
- [2] Kiss L. Female medical students in the servants' entrance, or medical history curiosities from the Hungarian history of emancipation. [Medikák a cselédbejáróban, avagy orvostörténeti kuriózumok az emancipáció magyarországi történetéből.] *Lege Artis Med.* 2009; 19: 358–360. [Hungarian]
- [3] Bédy-Schwimmer R. Epilogue. In: Szikra (ed.) *The life of great women.* [Epilóg. In: Szikra (szerk.): *Nagy asszonyok élete.*] Singer és Wolfner, Budapest, 1912; pp. 209–235, idézve: 227. [Hungarian]
- [4] Brooke E. *Women healers – through history.* The Women's Press, London, 1993; p. 116.
- [5] Péter HM. Women as pharmacists. Hungarian relations of Transylvanian pharmacy. [Nők a gyógyszerész pályán. Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai.] Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 2002. [Hungarian]
- [6] Rychlík AJ. First Czech doctresses. [První české lékařky.] *Zdravotnické noviny*, Praha; 1980. 9. 25. [Czech]
- [7] Steinberger S. History of doctresses. [Az orvosnők története.] *Orv Hetil.* 1902; 46: Gynaekologia, pp. 124–125. [Hungarian]
- [8] György A. Women as doctresses. [Nők mint orvosok.] *Gyógyászat* 1891; 30: 466–469. [Hungarian]
- [9] Györfly I. Biographical database of the most significant oculists in Hungary in the twentieth century. [A XX. században működött jelentősebb Magyarországi Szemorvosok Életrajzi Adattára.] Magánkiadás, 1987; p. 58. [Hungarian]
- [10] Genersich A. Could women be doctors? [Lehetnek-e nők orvosok?] *Magyar Polgár (Kolozsvár)*, 1880. 4. 18. [Hungarian]
- [11] Genersich A. Women as doctresses. [Nők az orvosi pályán.] *Magyarország*, 1897. 9. 15. [Hungarian]

(Kiss László dr.,

SK-93 008 Csilizradvány 284., Szlovákia
e-mail: kiss.agi@panelnet.sk)